

Research Paper

Re-reading the Experience of Islamic Radicalism in Afghanistan: A Case Study of the Confrontation between Traditionalist Right-Wing Islamic Radicalism (Taliban) and Left-Oriented Islamist Movements (Mujahideen)

Parisa Amirifard^{*1}, Mahfooz Mohammadi²

1. Assistant Professor, in Political Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.
2. Payame Noor University, Kabul Campus, Afganistan

ARTICLE INFO

PP: 16-36

Use your device to scan and read the article online

Keywords:

*Taliban Mujahideen
political instability Cold
War foreign intervention*

Article History:

Received:

April 04, 2025

Accepted:

June 27, 2025

Published:

September 22, 2025

Abstract

This study seeks to re-examine the trajectory of Islamic radicalism in Afghanistan through an analytical exploration of the ideological and political confrontation between two dominant currents: the traditionalist right-wing radicalism embodied by the Taliban and the left-leaning Islamist revolutionary movements commonly identified as the Mujahideen. While both currents emerged within the broader socio-political upheavals intensified during the Cold War, they represented divergent interpretations of political Islam, state formation, and the relationship between religion and modern governance. The Mujahideen initially mobilized in resistance to the Soviet-backed regime of the People's Democratic Party of Afghanistan, combined Islamist discourse with revolutionary and, in some factions, quasi-leftist organizational structures, reflecting both indigenous reformist impulses and the strategic patronage of external actors such as the United States and Pakistan. In contrast, the Taliban articulated a more rigid, traditionalist, and jurisprudentially conservative project that prioritized the imposition of a centralized Islamic order grounded in a strict interpretation of Sharia. The confrontation between these two radical paradigms was not merely military but epistemological and structural, encompassing competing visions of legitimacy, authority, and social order. By situating this conflict within the interplay of domestic fragmentation and international geopolitical competition, the present study argues that the Afghan experience of Islamic radicalism must be understood as a dynamic and internally contested phenomenon rather than a monolithic ideological project.

Citation: Amirifard, P and Mohammadi, M. (2025). **Re-reading the Experience of Islamic Radicalism in Afghanistan: A Case Study of the Confrontation between Traditionalist Right-Wing Islamic Radicalism (Taliban) and Left-Oriented Islamist Movements (Mujahideen).** Journal of Islamic Awakening Studies, 14(3),16-36

* **Corresponding author:** Parisa Amirifard, **Email:** amirifard.parisa@pnu.ac.ir

Copyright © 2025 The Authors. Published by basijasatid. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The political history of Afghanistan, particularly from the late 19th to the late 20th century, is characterized by a persistent cycle of instability, authoritarianism, and foreign intervention. A critical period of this turmoil was the rise and fall of the communist regime and the subsequent emergence of radical Islamist movements, most notably the Taliban. This study investigates the complex interplay of factors that led to the decline of the leftist Mujahideen-e Khalq (the People's Democratic Party of Afghanistan) and the ascendance of the right-wing traditionalist Taliban. The core problem lies in understanding why the Marxist-Leninist ideology, despite Soviet backing, failed to establish a sustainable social base, ultimately provoking a widespread, religiously-motivated backlash that was co-opted by various actors. Conversely, the radical Islamist groups, initially united by anti-Soviet resistance, fragmented into conflicting factions, creating a power vacuum and eroding their popular legitimacy. This paved the way for the Taliban, who capitalized on public exhaustion from civil war and promised a return to order based on a strict interpretation of Islamic law. The central issue is to analyze how internal structural weaknesses (such as ethnic and tribal divisions), coupled with intense external interventions by superpowers (the USSR and the USA) and regional players (like Pakistan), created a fertile ground for the violent rise and eventual dominance of the Taliban, transforming Afghanistan into a prolonged theater of conflict and genocide.

Methodology

This research employs a descriptive-historical method, utilizing a qualitative approach to analyze the complex factors that led to the rise of the Taliban and the decline of leftist forces in Afghanistan. Data is gathered through extensive document and library research, drawing upon primary and secondary sources including historical records, political treatises, academic dissertations, and published books. The analytical framework is structured around three independent variables—historical, internal (domestic), and external (international) factors—that are examined to

explain the dependent variable: the emergence and consolidation of Taliban power. The historical analysis traces Afghanistan's political development from its independence in 1880, through the Cold War era, to the fall of the communist regime, focusing on structural features like ethnic composition and religious diversity. The internal dimension scrutinizes authoritarian governance, state repression, ideological conflicts with traditional society, and intra-party factionalism. The external dimension assesses the impact of superpower rivalries (US-USSR), regional interventions (particularly by Pakistan), and international support networks. By systematically investigating the interaction between these three levels of analysis—historical, internal, and external—the research aims to provide a comprehensive understanding of how Afghanistan's deep-rooted socio-political vulnerabilities and external manipulations converged to produce the protracted instability and violent extremism that continues to shape the country's tragic history.

Results and Discussion

The findings reveal that the Taliban's rise and the concurrent decline of leftist forces in Afghanistan resulted from a complex interplay of historical, internal, and external factors, none of which alone could account for the country's protracted instability. Historically, Afghanistan's deeply entrenched ethnic and tribal fragmentation, combined with a predominantly conservative Sunni Muslim population, created a social fabric inherently resistant to Marxist-Leninist ideology. Internally, the communist regime (1978-1992) committed critical strategic errors: its aggressively secular and anti-religious policies provoked widespread backlash, its brutal suppression of religious leaders and traditional elites alienated the populace, and its failure to establish any meaningful social base left it entirely dependent on Soviet military support. Simultaneously, the Mujahideen's factionalism and post-communist infighting eroded their legitimacy, transforming them from liberators into warlords and creating a power vacuum. Externally, the Cold War rivalry transformed Afghanistan into a proxy battlefield; Soviet intervention aimed at geopolitical expansion,

while American and Pakistani support for the Mujahideen prolonged the conflict and radicalized the resistance. Crucially, the discussion highlights that the Taliban's initial success stemmed from their ability to capitalize on popular war-weariness and the Mujahideen's failures, presenting themselves as a puritanical alternative to endemic corruption and chaos. However, their subsequent ethnic chauvinism and extreme interpretation of Islamic law ultimately replicated the cycle of repression and violence, demonstrating that both radical leftist and rightist projects fundamentally failed to align with Afghanistan's complex socio-political realities, ensuring the perpetuation of conflict and foreign dependency.

Conclusion

This study concludes that Afghanistan's chronic political instability and the eventual rise of the Taliban cannot be attributed to any single cause but rather emerge from a destructive convergence of structural weaknesses, internal policy failures, and relentless external interference. Internally, the country's deeply fragmented ethnic and tribal composition, coupled with its profoundly conservative religious culture, created an inhospitable environment for imposed

ideologies. The communist regime's aggressive secularism, brutal repression of religious leaders, and failure to build a social base provoked a powerful Islamist backlash, while the Mujahideen's subsequent factionalism and descent into warlordism eroded their legitimacy and exhausted the population. Externally, Cold War rivalries transformed Afghanistan into a proxy battlefield, with the Soviet Union, United States, and Pakistan each fueling conflict to serve their geopolitical interests rather than Afghan stability. The Taliban emerged not as a natural expression of Islamic revivalism, but as a product of this volatile mix—a reactionary force that capitalized on popular war-weariness and the Mujahideen's failures. However, their own ethnic chauvinism, extreme interpretations of Islamic law, and brutal governance replicated the same cycles of repression and violence. Ultimately, the research demonstrates that neither radical leftist nor rightist projects succeeded in forging a viable national state, as both fundamentally disregarded Afghanistan's complex socio-political fabric. Breaking this cycle requires addressing structural inequities, curbing foreign manipulation, and fostering inclusive governance that respects the country's profound ethnic and religious diversity.

مقاله پژوهشی

بازخوانی تجربه رادیکالیسم اسلامی در افغانستان مطالعه موردی تقابل جریانات اسلامی رادیکال راست سنتی ((طالبان)) و چپ ((مجاهدین))

پریسا امیری فرد^۱ - استادیار علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

محموظ محمدی - دانشگاه پیام نور، مرکز کابل، افغانستان

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۱۶-۳۶</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> 	<p>در تاریخ سیاسی افغانستان، مبارزه با استبداد در دوره جنگ سرد تاریخی از شکل گیری حکومت کمونیستی به رهبری حزب مجاهدین خلق را در پی داشته است که در اثر عوامل و مولفه های درونی و بیرونی، شکست مجاهدین خلق از طالبان زمینه ایجاد تاریخ هرج و مرج و اغتشاشات داخلی و بی ثباتی و ناامنی در افغانستان بوده است. مجاهدین خلق در دوران جنگ سرد به پشتیبانی شوروی مستقر و سپس به دنبال حمایت آمریکا از ایشان با توجه به انشعابات و اختلافات حزبی و مبارزه با دین و عقاید مردم افغانستان در روش ماتریالیستی و آتئیستی خود به شکل گیری طالبان در برابر خود و حمایت آمریکا از طالبان و مجاهدین خلق و حمایت شوروی از مجاهدین خلق و طالبان به بی ثباتی گسترده ای در افغانستان دامن زدند و سقوط کردند. طالبان قدرت را به دست گرفتند و در مبارزه با طالبان مجاهدین خلق با تجهیز و مسلح شدن بواسطه کمک های آمریکا، شوروی، پاکستان از ایشان و طالبان اقتصاد سیاسی وابسته، موجی از منازعات دینی و تنازعات فرقه ای و قبیله ای را دامن زدند و این تاریخ سیاسی را با قتل عام، زندانی کردن و شکنجه هزاران افغان همراه کردند. در این مقاله زمینه به قدرت رسیدن طالبان در مبارزه با مجاهدین خلق افغان را به عنوان متغیر تابع و مستقل به ترتیب بررسی می کنیم.</p>
<p>واژه های کلیدی: طالبان مجاهدین خلق قتل عام بی ثباتی استعمار</p>	<p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۷</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱</p>

استناد: امیری فرد، پریسا و محمدی، محفوظ. (۱۴۰۴). بازخوانی تجربه رادیکالیسم اسلامی در افغانستان مطالعه موردی تقابل جریانات اسلامی رادیکال راست سنتی ((طالبان)) و چپ ((مجاهدین)). فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی، ۱۴(۳)، ۱۶-۳۶

مقدمه

روی کار آمدن حکومت کمونیستی، بخشی مهم از تاریخ سیاسی افغانستان را تشکیل می‌دهد؛ دوره‌ای که در آن احزاب طرفدار کمونیسم نزدیک به دو دهه زمام امور را در دست داشتند و کارنامه‌ای ماندگار و در عین حال مناقشه‌برانگیز از خود بر جای گذاشتند. استقرار این حکومت در پی یک کودتا، افغانستان را برای مدتی طولانی در مدار تحولات ایدئولوژیک و رقابت‌های ژئوپلیتیکی قرار داد و بازخوانی این تجربه تاریخی از آن رو اهمیت می‌یابد که دستیابی به ثبات سیاسی در این کشور، مستلزم فهمی عمیق از پیوند میان گذشته و آینده و تدوین سیاست‌هایی مبتنی بر این شناخت است. در این میان، شکل‌گیری طالبان به‌عنوان یکی از گروه‌های مجاهد افغان، ریشه در مجموعه‌ای از عوامل تاریخی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دارد و این جریان در تاریخ معاصر افغانستان به‌عنوان گروهی از مجاهدین اسلامی سنی‌مذهب شناخته می‌شود که بیش از هر چیز با توسل به شیوه‌های خشونت‌آمیز، از جمله حملات انتحاری و اقدامات مسلحانه علیه مخالفان، به‌ویژه مخالفان مذهبی، مطرح شده است. تشدید این الگوهای خشونت، در بستر تحولات دوران حکومت کمونیستی و در پی مداخلات و حمایت‌های خارجی، به‌ویژه از سوی ایالات متحده آمریکا، اتحاد جماهیر شوروی و پاکستان، شکل گرفت و به پیچیده‌تر شدن معادلات قدرت در افغانستان انجامید. این پژوهش در پی آن است که یکی از مؤلفه‌های اساسی در شکل‌گیری این جریان را به‌عنوان متغیر اصلی مورد بررسی قرار دهد و بر این مبنای ظهور طالبان را در چارچوب واکنشی تاریخی و سیاسی به روندها و نیروهای پیشین تحلیل می‌کند؛ از این رو، نوشتار حاضر می‌کوشد به این پرسش‌ها پاسخ دهد که مجاهدین در افغانستان از چه زمانی و در چه بستری شکل گرفتند، ریشه‌های سیاسی و اجتماعی این جریان چه بوده است، چه عواملی به افول آنان و در نهایت به ظهور و قدرت‌گیری طالبان انجامید، و تاریخ بی‌ثباتی افغانستان چگونه از برهم‌کنش این مؤلفه‌ها در بستر حکومت‌های استبدادی و مداخلات خارجی شکل گرفته است.

در این پژوهش، با بهره‌گیری از روش توصیفی-تاریخی و بر پایه گردآوری منابع اسنادی و کتابخانه‌ای، به بررسی مؤلفه‌های شکل‌دهنده طالبان از منظر سه دسته عوامل درونی، بیرونی و تاریخی پرداخته می‌شود. در این راستا، پژوهش حاضر می‌کوشد تا با تمرکز بر زمینه‌های شکل‌گیری طالبان به‌عنوان گروهی از مجاهدین اسلامی سنی‌مذهب افغانستان، این پدیده را در تقابل با جریان‌های رقیب، به‌ویژه روسیه و بریتانیا، چارچوب کلی تحولات سیاسی این کشور شکل گرفت. در ادامه، تحولات نقطه آغاز این تحلیل، استقلال افغانستان در سال ۱۸۸۰ در نظر گرفته شده است؛ دوره‌ای که در پی مداخلات و توافقات قدرت‌های خارجی، به‌ویژه روسیه و بریتانیا، چارچوب کلی تحولات سیاسی این کشور شکل گرفت. در ادامه، تحولات تاریخی افغانستان تا سال ۱۹۷۹، با تأکید بر نقش و نفوذ احزاب مارکسیستی و کمونیستی و نیز روابط سیاسی افغانستان با روسیه و اتحاد جماهیر شوروی، مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ به‌گونه‌ای که در این میان، به قرارداد ۱۹۱۹ و تعاملات با رهبران انقلاب روسیه، از جمله لنین، به‌عنوان نقاط عطف در گسترش و ترویج اندیشه‌های کمونیستی-مارکسیستی توجه می‌شود. همچنین، دو مقطع مهم-قرارداد ۱۹۱۹ و دوران جنگ سرد-به‌عنوان کانون‌های اصلی تأثیرگذاری این اندیشه‌ها در افغانستان تحلیل می‌شوند. احزاب و جریان‌هایی که تحت تأثیر این ایدئولوژی‌ها شکل گرفتند، از همان آغاز استقلال، در تعارض با ساختار سنتی، دینی، مذهبی و قومیتی جامعه افغانستان قرار گرفتند و با رویکردی انتقادی نسبت به دین و مذهب، کوشیدند با تلفی این باورها به‌عنوان پدیده‌هایی خرافی، زمینه جایگزینی اندیشه‌های ماتریالیستی را فراهم آورند.

تاریخ تحزب و شکل‌گیری احزاب چپ در افغانستان، هم‌زمان با دوره‌ای است که این کشور در بستر تحولات ایدئولوژیک و نفوذ قدرت‌های خارجی، به‌ویژه اتحاد جماهیر شوروی، در مسیر تبدیل شدن به یکی از حوزه‌های نفوذ این قدرت قرار گرفت و به تدریج در زمره کشورهای همسو با آن تعریف شد. در این میان، پژوهش حاضر تمرکز خود را بر یکی از مهم‌ترین این جریان‌ها، یعنی حزب حاکم در دوره حکومت کمونیستی، معطوف می‌سازد؛ حزبی که طی نزدیک به دو دهه زمام امور را در دست داشت و به‌واسطه سیاست‌ها و عملکردهای خود، زمینه‌های شکل‌گیری و تقویت جریان‌های اسلام‌گرای سنتی و افراطی سنی‌مذهب را فراهم آورد. کارنامه این دوره، با رویدادهایی چون سرکوب گسترده مخالفان، کشتارهای جمعی، شکنجه رهبران مذهبی و خانواده‌های آنان و نیز فشار بر اقشار مختلف جامعه، از جمله جوانان، همراه بوده است؛ افزون بر این، اجرای تصفیه‌های انقلابی در ساختارهای اداری، بهره‌گیری ابزاری از برخی گروه‌های اجتماعی، و به‌کارگیری تاکتیک‌های خشونت‌آمیز، از جمله تجهیز و مسلح‌سازی نیروها در تقابل با مخالفان، به تشدید بحران انجامید. این وضعیت، در کنار حمایت‌ها و مداخلات خارجی از سوی قدرت‌هایی چون شوروی، ایالات متحده آمریکا و پاکستان، به گسترش افراط‌گرایی و در نهایت به شکل‌گیری و تقویت جریان مجاهدین اسلامی، از جمله طالبان، انجامید. در مجموع، تجربه تاریخی این دوره نشان می‌دهد که الگوهای خشونت، سرکوب و افراط‌گرایی، به‌عنوان وجوه مشترک در میان جریان‌های متعارض، به قتل عام هزاران تن از مردم افغانستان و گسترش ناامنی و بی‌ثباتی فراگیر انجامید و مانع از شکل‌گیری یک دولت ملی فراگیر در این کشور شد؛ چنان‌که این تحولات، در عین حال، با دگرگونی در مفاهیم ملی‌گرایی، به تضعیف و بازتعریف هویت‌های سیاسی در افغانستان نیز منجر گردید.

در چارچوب روش تحلیلی این پژوهش، عوامل مؤثر در شکل‌گیری طالبان در سه دسته کلی تاریخی، داخلی و خارجی مورد بررسی قرار می‌گیرند. در سطح نخست، عوامل تاریخی شامل ویژگی‌های ساختاری جامعه افغانستان، از جمله ترکیب قومی و تنوع مذهبی، به‌عنوان بسترهای دیرپای شکل‌گیری تحولات سیاسی و اجتماعی مدنظر قرار می‌گیرند. در سطح دوم، عوامل داخلی با تمرکز بر تاریخ سیاسی استبدادی افغانستان از زمان به رسمیت شناخته شدن استقلال این کشور در سال ۱۸۸۰، مورد تحلیل واقع می‌شوند؛ به‌گونه‌ای که در این بخش، سیر روابط افغانستان با روسیه تا دوران جنگ سرد، شکل‌گیری احزاب مارکسیستی و کمونیستی تا سال ۱۹۷۹، ظهور و استقرار حکومت کمونیستی، و تقابل آن با ساختار سنتی، دینی و فرهنگی جامعه افغانستان بررسی می‌شود. همچنین، پدیده‌هایی چون انشعابات درون‌حزبی، فقدان پایگاه اجتماعی برای احزاب کمونیستی، گرایش‌های ماتریالیستی و آتئیستی، سرکوب و قتل عام مخالفان، درگیری‌های مسلحانه، مخالفت با دین و مذهب به‌عنوان عناصر سنتی، و نیز مسائلی چون تمرکز قدرت، ثروت‌اندوزی و انتصاب نیروهای همسو در مناصب کلیدی، به‌عنوان مؤلفه‌های مؤثر داخلی در این روند تحلیل می‌شوند. در سطح سوم، عوامل خارجی شامل تأثیرات نظام بین‌الملل، به‌ویژه تحولات جنگ سرد و رقابت قدرت‌های بزرگ، مورد توجه قرار می‌گیرد؛ از جمله روی کار آمدن حکومت‌های وابسته به شوروی در تقابل با نفوذ ایالات متحده آمریکا، تلاش شوروی برای دستیابی به موقعیت‌های ژئوپلیتیکی راهبردی همچون آب‌های گرم و منابع انرژی افغانستان، و نیز نقش اختلافات منطقه‌ای، به‌ویژه میان پاکستان، هند و افغانستان. افزون بر این، حمایت‌های متقابل و گاه متناقض قدرت‌های خارجی -از جمله حمایت آمریکا، شوروی و پاکستان از گروه‌های مختلف- و نقش پاکستان در تجهیز و مسلح‌سازی نیروهای درگیر، به‌عنوان عوامل کلیدی در تشدید منازعات و شکل‌گیری و تقویت جریان‌های افراطی، از جمله طالبان، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

عوامل تاریخی

۱- افغانستان

الف- اقوام افغانستان

افغانستان کشوری با ساختار چندقومیتی است که اقوام گوناگون در آن در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند و این تنوع قومی، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری تحولات سیاسی و اجتماعی آن داشته است. در میان اقوام متعدد، چهار قوم بزرگ پشتون، تاجیک، هزاره و ازبک، جایگاهی برجسته‌تر در تاریخ افغانستان داشته و در روندهای قدرت و تحولات اجتماعی نقش آفرینی مؤثرتری ایفا کرده‌اند.

الف) پشتونها

پشتونها که در گذشته با عنوان «افغان» نیز شناخته می‌شدند، بزرگ‌ترین گروه قومی افغانستان به‌شمار می‌روند. این قوم عمدتاً در نواحی شرقی، جنوب‌شرقی و جنوب‌غربی کشور سکونت دارند و در عین حال، به‌صورت پراکنده در مناطق غربی، شمالی و نیز در اغلب شهرهای بزرگ حضور دارند. با این حال، بیشترین تمرکز جمعیتی آنان در مناطق جنوبی افغانستان مشاهده می‌شود.

ب) هزاره‌ها

هزاره‌ها عمدتاً در مناطق مرکزی افغانستان، به‌ویژه حوزه هزاره‌جات، و نیز در بخش‌هایی از شمال و شمال‌شرق کشور سکونت دارند. اکثریت این قوم پیرو مذهب تشیع هستند، اما اقلیت‌های قابل توجهی از هزاره‌های سنی‌مذهب و نیز شیعیان اسماعیلی در برخی ولایات شمالی و شمال‌شرقی حضور دارند. این گروه‌ها در دوره‌هایی از تاریخ از یکدیگر فاصله گرفته بودند، اما در سال‌های اخیر نشانه‌هایی از همگرایی و تجدید پیوند میان آنان دیده می‌شود.

ج) تاجیک‌ها

تاجیک‌ها از جمله اقوام فارسی‌زبان افغانستان‌اند که در نواحی مختلفی از جمله شمال کابل، ولایات شمالی و غربی و نیز در بسیاری از شهرهای بزرگ حضور گسترده دارند. زبان غالب این قوم فارسی (دری) است و از نظر مذهبی، اکثریت آنان پیرو مذهب اهل سنت می‌باشند.

د) ترک‌نژادان (ازبک‌ها و ترکمن‌ها)

اقوام ترک‌نژاد، به‌ویژه ازبک‌ها و ترکمن‌ها، عمدتاً در نواحی شمالی افغانستان سکونت دارند. ازبک‌ها به‌عنوان یکی از شاخه‌های مهم اقوام ترک شناخته می‌شوند و زبان غالب آنان ترکی با گویش‌های ازبکی و ترکمنی است. در عین حال، بسیاری از این گروه‌ها در فضاها شهری به زبان فارسی نیز تکلم می‌کنند. از نظر مذهبی، اکثریت آنان پیرو مذهب اهل سنت هستند.

افزون بر این چهار قوم اصلی، گروه‌ها و طوایف دیگری همچون عرب‌ها، ایماق‌ها، قرقیزها، قزاق‌ها، بلوچ‌ها، قزلباش‌ها، نورستانی‌ها، سیک‌ها، براهوی‌ها، مغول‌ها و هندوها نیز در ساختار اجتماعی افغانستان حضور دارند که هر یک به‌نوبه خود در غنای فرهنگی و تنوع اجتماعی این کشور نقش ایفا کرده‌اند (دولت‌آبادی، ۱۳۸۷: ۲۹-۲۸).

دین و مذهب

الف- مذهب سنی حنفی

بخش عمده‌ای از جمعیت افغانستان، در حدود ۶۵ تا ۷۰ درصد، پیرو مذهب اهل سنت و به‌ویژه فقه حنفی هستند. این طیف گسترده، اقوام مختلفی از جمله پشتون‌ها، تاجیک‌ها، ازبک‌ها، ترکمن‌ها، عرب‌ها، بلوچ‌ها، ایماق‌ها، قرقیزها، نورستانی‌ها و بخشی از هزاره‌ها را در بر می‌گیرد. در مقابل، پیروان سایر مذاهب اهل سنت همچون شافعی، حنبلی و مالکی یا در افغانستان حضور قابل توجهی ندارند یا به‌صورت محدود و غیرآشکار فعالیت می‌کنند، به‌گونه‌ای که هویت مذهبی آنان به‌ندرت به‌صورت علنی مطرح می‌شود. همچنین، جریان‌های منتسب به وهابیت نیز نتوانسته‌اند جایگاه آشکاری در ساختار مذهبی جامعه افغانستان به‌دست آورند و به‌طور کلی، ادعای پیروی علنی از این مذهب در میان مردم افغانستان بسیار نادر و کم‌رنگ است.

ب- مذهب تشیع

بخش قابل توجهی از جمعیت افغانستان، در حدود ۳۰ تا ۳۵ درصد، پیرو مذهب تشیع هستند که خود به دو شاخه اصلی شیعه دوازده‌امامی (اثنا عشری) و شیعه اسماعیلیه تقسیم می‌شوند. اکثریت شیعیان افغانستان پیرو مذهب جعفری‌اند و از اقوام گوناگونی تشکیل شده‌اند که در این میان، قوم هزاره و قزلباش بیشترین سهم را دارند؛ هرچند اقلیت‌هایی از اقوام ترکمن، تاجیک، بلوچ، پشتون و ازبک نیز در میان شیعیان حضور دارند. با این حال، غلبه جمعیتی هزاره‌ها در میان شیعیان موجب شده است که در تلقی عمومی، نوعی هم‌پوشانی میان هویت قومی هزاره و مذهب تشیع شکل گیرد، به‌گونه‌ای که گاه این دو مفهوم به‌اشتباه مترادف پنداشته می‌شوند؛ در حالی که تشیع یک هویت مذهبی و هزاره یک هویت قومی است. افزون بر شیعیان دوازده‌امامی، حدود ۳ درصد از جمعیت افغانستان را پیروان مذهب اسماعیلیه تشکیل می‌دهند. در مجموع، گفته می‌شود که نزدیک به ۹۹ درصد از مردم افغانستان مسلمان هستند و کمتر از یک درصد باقی‌مانده را پیروان ادیانی چون هندو و یهودی تشکیل می‌دهند (پیشین: ۳۶-۳۵؛ قوام، ۱۳۸۸: ۹۶).

۱- تاریخ حکومت‌های استبدادی در افغانستان

افغانستان در مرزهای کنونی خود در اواخر قرن نوزدهم میلادی و در دوران حکومت عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱) شکل گرفت. تفاهم میان دو قدرت بزرگ آن زمان، یعنی امپراتوری روسیه و بریتانیا، این امکان را برای امیر فراهم ساخت تا پایه‌های یک حکومت مرکزی مقتدر را در افغانستان بنا نهد. هرچند عبدالرحمن خان در سیاست داخلی از استقلال نسبی برخوردار بود، اما سیاست خارجی کشور عملاً تحت نفوذ و هدایت بریتانیا قرار داشت. خود امیر نیز بر این باور بود که بقای سلطنتش در گرو ایفای نقش افغانستان به‌عنوان یک دولت حائل میان دو قدرت استعماری زمان است (قوام، ۱۳۸۷: ۲۹۷).

در این راستا، وی با سرکوب حکومت‌های ملوک‌الطوایفی، به تمرکز قدرت در ساختار سیاسی کشور پرداخت و پایه‌های دولت مرکزی را استحکام بخشید. در همان زمان، ضعف نسبی امپراتوری روسیه و تحولات منطقه‌ای، زمینه را برای به قدرت رسیدن عبدالرحمن خان فراهم کرد؛ چنان‌که برخی منابع، نقش و موافقت ضمنی روسیه و نیز تمایل بریتانیا در حمایت از چنین شخصیتی را در این فرآیند مؤثر دانسته‌اند (دولت‌آبادی، ۱۳۸۷: ۳۶۳-۳۶۲).

پس از تثبیت نسبی قدرت، سیاست‌های سخت‌گیرانه و سرکوب‌گرانه عبدالرحمن خان در قبال برخی اقوام، به‌ویژه هزاره‌ها، به اجرا درآمد. بر اساس گزارش‌های تاریخی، وی برای تحکیم اقتدار مرکزی، دست به سرکوب و کشتار گسترده هزاره‌ها

زد و با بهره‌گیری از فتاوی برخی علمای اهل سنت، این اقدامات را توجیه مذهبی بخشید. در نتیجه، بخش قابل توجهی از جمعیت هزاره‌ها قربانی این سیاست‌ها شدند (پیشین: ۳۷۳).

علاوه بر این، سیاست جابه‌جایی اجباری جمعیت‌ها و اسکان گروه‌های قومی خاص، به‌ویژه پشتون‌ها، در مناطق مختلف کشور، از دیگر اقدامات مهم این دوره به‌شمار می‌رود. در این فرآیند، گروه‌هایی از ساکنان مناطق مرکزی و شمالی، از جمله هزاره‌ها و مردم ترکستان، از سرزمین‌های خود کوچانده شدند و در مقابل، جمعیت‌های پشتون در نواحی دارای اهمیت اقتصادی و راهبردی اسکان داده شدند. پیامدهای این سیاست در دهه‌های بعد به تدریج آشکار شد، به گونه‌ای که پراکندگی جمعیت‌های پشتون در نقاط مرزی و مناطق کلیدی کشور، ساختار جمعیتی و ژئوپلیتیکی افغانستان را تحت تأثیر قرار داد. این روند که از دوره عبدالرحمن‌خان آغاز شده بود، در دوره‌های بعدی، از جمله در زمان حکومت‌های کمونیستی و حتی در دوره طالبان، به اشکال مختلف تداوم یافت (پیشین: ۳۶۷).

عبدالرحمن سیاست‌های عبدالرحمن‌خان، از جمله کوچ اجباری جمعیت‌ها، مصادره اموال و اعطای امتیازات گسترده به برخی اقوام، به‌ویژه پشتون‌ها، زمینه‌ساز شکل‌گیری نخستین شکاف‌های عمیق قومی در افغانستان شد؛ شکاف‌هایی که پیامدهای آن در دهه‌های بعد، این کشور را با بحران‌های عمیق سیاسی و اجتماعی مواجه ساخت. پس از مرگ وی بر اثر بیماری نقرس، فرزندش امیر حبیب‌الله‌خان به قدرت رسید. او حکومتی نسبتاً آرام را از پدر به ارث برد، اما در دوران زمامداری‌اش، فشارهای مالیاتی به‌ویژه بر دهقانان افزایش یافت، به گونه‌ای که شمار زیادی از کشاورزان مناطق شمالی، در پی ورشکستگی، ناگزیر به مهاجرت به قلمرو روسیه و حتی غرب ایران شدند (غبار، ۱۳۷۵: ۱۱۸). حبیب‌الله‌خان سرانجام در منطقه کله‌گوش لغمان به قتل رسید و قاتل او هرگز به‌طور قطعی شناسایی نشد.

پس از وی، امان‌الله‌خان به قدرت رسید؛ شخصیتی روشنفکر و تجددگرا که در پی نوسازی سریع ساختارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی افغانستان بود. با این حال، رویکرد شتاب‌زده و کم‌توجهی او به زمینه‌های فرهنگی، مذهبی و اقتصادی جامعه، در کنار غفلت از تقویت توان نظامی پیش از اجرای اصلاحات، موجب شد که در برابر شورش‌های گسترده داخلی ناتوان بماند و سرانجام ناچار به ترک کشور شود. در پی این تحولات، حبیب‌الله کلکانی، مشهور به «بچه سقا»، که از رهبران شورش‌ها بود، با حمایت جریان‌های مذهبی، به‌ویژه برخی علمای نقشبندی، قدرت را در دست گرفت. این جنبش خواهان استقرار نظامی مبتنی بر شریعت اسلامی بود، اما حکومت وی بیش از نه ماه دوام نیاورد و سرانجام توسط نادرخان، از فرماندهان پیشین ارتش امان‌الله‌خان و از قبایل پشتون، سرنگون و اعدام شد.

نادرخان در سال ۱۳۰۹ با برگزاری لویه جرگه متشکل از رؤسای قبایل و رهبران مذهبی، عنوان پادشاهی را کسب کرد و مذهب حنفی اهل سنت را به‌عنوان دین رسمی و مبنای قوانین کشور اعلام نمود (قوم، ۱۳۸۸: ۹۸). او در سیاست داخلی، تا حد زیادی از الگوی تمرکزگرایانه عبدالرحمن‌خان پیروی کرد. با این حال، دوران حکومتش نیز با خشونت پایان یافت و وی به دست فردی به نام عبدالخالق ترور شد. پس از او، پسرش محمدظاهرشاه در سن ۱۹ سالگی به سلطنت رسید.

محمدظاهرشاه، با وجود کم‌تجربگی اولیه، طولانی‌ترین دوره حکومت در تاریخ معاصر افغانستان را رقم زد و نزدیک به چهار دهه بر این کشور حکومت کرد. با این حال، این دوره نیز در نهایت با کودتای محمدداودخان در سال ۱۳۵۲ پایان یافت؛ کودتایی که نه تنها شکاف درون‌خانان سلطنتی را آشکار ساخت، بلکه سنت کودتا به‌عنوان ابزاری برای کسب قدرت سیاسی را در افغانستان تثبیت کرد. اهمیت دیگر این رویداد در آن بود که داودخان با اتکا به حمایت بخشی از

افسران وابسته به حزب دموکراتیک خلق، توانست این تحول سیاسی را به سرانجام برساند؛ امری که زمینه‌ساز تحولات بنیادین بعدی در ساختار قدرت افغانستان شد.

۲- تاریخ روابط سیاسی میان افغانستان و روسیه و به قدرت رسیدن حزب مجاهدین خلق

پس از استقلال افغانستان، اتحاد جماهیر شوروی نخستین کشوری بود که دولت امان‌الله‌خان را در ۲۷ مارس ۱۹۱۹ به رسمیت شناخت. در ادامه این روند، امان‌الله‌خان در ۲۸ فوریه ۱۹۲۱ قرارداد دوستی و همکاری با دولت لنین را به امضا رساند که متعاقب آن، پیمان بی‌طرفی و عدم تعرض میان دو کشور منعقد گردید و نقطه عطف مهمی در شکل‌گیری روابط مسکو و کابل به‌شمار آمد. این روابط در دوره سلطنت محمدظاهرشاه و به‌ویژه در زمان نخست‌وزیری محمدداوودخان، روندی رو به گسترش یافت.

در سال ۱۹۵۵، سفر نیکولای بولگانین و نیکیتا خروشچف به کابل، سرآغاز سرمایه‌گذاری‌های گسترده اقتصادی و نظامی شوروی در افغانستان بود؛ به گونه‌ای که تا زمان کودتای مارکسیستی سال ۱۹۷۸، حجم این سرمایه‌گذاری‌ها در حوزه اقتصادی به حدود یک میلیارد دلار رسید. بخش عمده این کمک‌ها در قالب طرح‌های توسعه‌ای و وام‌های کم‌بهره تأمین می‌شد و بازپرداخت آن‌ها عمدتاً از طریق صدور گاز طبیعی با قیمت پایین‌تر از نرخ جهانی و نیز صادرات سایر کالاها صورت می‌گرفت. در این میان، شوروی عملاً تنها خریدار گاز افغانستان به‌شمار می‌رفت.

محمدداوودخان که گرایش‌های ملی‌گرایانه داشت، در مقطعی، به‌ویژه در سال ۱۹۵۶، در جستجوی منابع جایگزین کمک، به ایالات متحده آمریکا روی آورد؛ اما به دلیل شروط آمریکا مبنی بر کاهش نزدیکی کابل به مسکو، از پذیرش این کمک‌ها خودداری کرد و در نتیجه، وابستگی افغانستان به شوروی افزایش یافت. با برقراری نظام جمهوری در سال ۱۹۷۳ و سقوط سلطنت، روند نزدیکی افغانستان به بلوک شرق و نفوذ شوروی در این کشور وارد مرحله جدیدی شد؛ به گونه‌ای که نقش مسکو در تحولات سیاسی این دوره، از جمله در محافل سیاسی، مورد توجه و بحث قرار گرفت (دانشجویان پیرو خط امام، ۱۳۶۹: ۲۰۴).

در سال ۱۹۷۵ و در پی سفر نیکولای پادگورنی به کابل، پیمان دوستی میان دو کشور برای مدت ده سال دیگر تمدید شد. در این دوره، شوروی توانست نفوذ خود را در ابعاد سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی در افغانستان به‌طور قابل توجهی گسترش دهد. با این حال، برخی اقدامات محمدداوودخان، از جمله تلاش برای ایجاد حزب «انقلاب ملی»، کاهش نفوذ حزب دموکراتیک خلق، بهبود روابط با کشورهای غربی و تعدیل سیاست‌های منطقه‌ای در قبال پاکستان و ایران، موجب نگرانی شوروی از گرایش‌های احتمالی او به غرب شد.

در نهایت، این روند به کودتای ۲۷ آوریل ۱۹۷۸ انجامید که طی آن، رژیم محمدداوودخان سرنگون شد و نورمحمد تره‌کی و حفیظ‌الله امین، از رهبران اصلی حزب دموکراتیک خلق، قدرت را به دست گرفتند. تره‌کی به‌عنوان رئیس‌جمهور و امین به‌عنوان نخست‌وزیر منصوب شدند. این کودتا، نقطه عطفی تعیین‌کننده در تاریخ سیاسی افغانستان به‌شمار می‌رود و آغاز مرحله‌ای جدید از مداخله و نفوذ مستقیم کمونیست‌ها در ساختار قدرت این کشور محسوب می‌شود.

۳- به قدرت رسیدن حزب مجاهدین خلق افغان:

با وقوع کودتای هفت ثور ۱۳۵۷، قدرت سیاسی در افغانستان از چارچوب سنتی و موروثی مبتنی بر یک خاندان، به ساختار حزبی ایدئولوژیک و مارکسیستی انتقال یافت و حزب دموکراتیک خلق افغانستان زمام امور را در دست گرفت. این

تحول، که با حمایت اتحاد جماهیر شوروی همراه بود، زمینه‌ساز تعمیق نفوذ آن کشور در افغانستان گردید و رهبران جدید از آن به‌عنوان «مرحله نوین و تکامل انقلاب» یاد کردند. با به قدرت رسیدن نورمحمد تره‌کی و حضور چهره‌هایی از اقوام و ملیت‌های مختلف در ترکیب کابینه، در نگاه نخست نوعی توازن قومی و کاهش برتری‌جویی‌های سنتی به چشم می‌خورد و برنامه‌های مارکسیستی تا حدی این شکاف‌ها را تحت‌الشعاع قرار داد. در این دوره، فضا برای حضور زنان و دختران در عرصه‌های آموزشی و اداری گسترش یافت و نشرات به زبان‌های محلی همچون ازبیک، ترکمنی، نورستانی، بلوچی و پشه‌ای مورد توجه قرار گرفت. همچنین، حزب دموکراتیک خلق با رویکردی طبقاتی، به مقابله با ساختارهای سنتی قدرت از جمله خان‌ها و اربابان پرداخت و با شعار حمایت از طبقات محروم، برنامه اصلاحات ارضی را به اجرا گذاشت که بر اساس آن، توزیع زمین میان دهقانان بی‌زمین پیش‌بینی شده بود.

با این حال، ورود نیروهای شوروی به افغانستان در ششم جدی ۱۳۵۸، که در راستای حمایت از حکومت مستقر صورت گرفت، نه تنها موجب تحکیم موقت پایه‌های رژیم شد، بلکه در مقابل، انگیزه‌های جهاد و مقاومت مردمی را به شدت تقویت کرد. در پی گسترش مقاومت در برابر نیروهای شوروی و حکومت وابسته به آن، موج‌های گسترده مهاجرت به کشورهای همسایه، به‌ویژه پاکستان و ایران، شکل گرفت و طی نزدیک به چهارده سال، جهاد و مبارزه مسلحانه تحولات عمیقی را در ساختار اجتماعی و سیاسی افغانستان رقم زد (منصور، ۱۳۹۲: ۷۸).

یکی از خطاهای راهبردی حکومت کمونیستی، نادیده گرفتن باورهای دینی و بافت فرهنگی جامعه افغانستان بود؛ امری که موجب شد بخش وسیعی از مردم در واکنش به این رویکرد، به قیام برخیزند و جهاد را با انگیزه‌های دینی و آزادی‌خواهانه آغاز کنند. با وجود آن که این حرکت در آغاز با شعارهای اسلامی و استقلال‌طلبانه شکل گرفت، اما در ادامه، به تدریج تحت تأثیر رقابت‌های قومی و منازعات قدرت میان گروه‌های جهادی قرار گرفت. در سال‌های پایانی حکومت دکتر نجیب‌الله، این شکاف‌ها به صورت صف‌بندی‌های قومی در میان احزاب جهادی آشکارتر شد و حتی در درون حزب دموکراتیک خلق نیز دو جناح خلق و پرچم مسیرهای متفاوتی را پیمودند؛ به گونه‌ای که جناح خلق به حزب اسلامی حکمتیار نزدیک شد و جناح پرچم با جمعیت اسلامی هم‌پیمان گردید.

پس از سقوط حکومت نجیب‌الله، درگیری‌های خونین میان گروه‌های جهادی، نه تنها از اعتبار جهاد کاست، بلکه جایگاه مجاهدان را از نیروهای آرمان‌گرا به بازیگران درگیر در منازعات قدرت تنزل داد. عملکرد برخی فرماندهان جهادی در جهت انباشت ثروت و گرایش به تجمل‌گرایی نیز به تضعیف مشروعیت آنان انجامید. در چنین فضایی از هرج و مرج و فرسایش اجتماعی، زمینه برای ظهور گروه طالبان فراهم شد؛ گروهی که در ابتدا با استقبال نسبی مردمی مواجه گردید، زیرا بسیاری آن را راهی برای پایان دادن به ناامنی‌ها و جنگ‌های داخلی می‌پنداشتند.

با این حال، رفتارهای بعدی طالبان، از جمله قتل عبدالعلی مزاری، رهبر هزاره‌ها، و نیز رویکردهای آشکار قوم‌گرایانه، این تصور اولیه را دگرگون ساخت. ترکیب رهبری این گروه عمدتاً فاقد حضور اقوام غیرپشتون بود و اگرچه کابل به‌عنوان مرکز اداری شناخته می‌شد، اما کانون اصلی تصمیم‌گیری در قندهار قرار داشت. افزون بر این، برخی شعارها و اقدامات طالبان، مانند کوچ اجباری ساکنان مناطق شمال کابل (کوهدامن)، تخریب گسترده املاک، و رخدادهایی چون کشتار یکاؤلنگ، مزارشریف و حریق خواجه‌غار، رنگ و بویی از سیاست‌های حذف و تصفیه قومی به خود گرفت (پیشین: ۸۲).

۴- چگونگی شکل‌گیری احزاب کمونیسم در افغانستان

هر هرگاه از شدت استبداد در افغانستان کاسته می‌شد، زمینه برای ظهور و فعالیت جنبش‌های سیاسی بار دیگر فراهم می‌گردید و نیروهای اجتماعی مجال بروز می‌یافتند. پس از پایان جنگ جهانی دوم و انتشار منشور سازمان ملل متحد با تأکید بر احترام به حقوق اساسی بشر، محمدظاهر شاه ناگزیر به انجام اصلاحاتی در عرصه سیاست داخلی و خارجی گردید تا حکومت خود را با معیارهای نوین بین‌المللی همسو سازد. در همین راستا، افغانستان به عضویت سازمان ملل متحد درآمد و شاه با برکناری محمدهاشم‌خان - که به استبداد شهرت داشت - شاه محمودخان را در ۹ مه ۱۹۴۶ به سمت نخست‌وزیری منصوب کرد. این تغییر، سرآغاز دوره‌ای از گشایش نسبی سیاسی بود که در آن اقداماتی چون آزادی زندانیان سیاسی، واگذاری برخی مناصب دولتی به آنان، اعلام اصول دموکراسی، کاهش انحصار زبانی و احیای مجدد زبان فارسی دری از طریق نظام آموزشی، صدور مجوز برای مطبوعات غیردولتی، و فراهم‌سازی زمینه‌های مشارکت سیاسی از طریق انتخابات در نهادهایی چون بلدیة و مجلس شورا به اجرا درآمد.

در این فضا، احزاب و جریان‌های فکری متعددی شکل گرفتند؛ از جمله «ویش زلمیان» (جوانان بیدار)، حزب وطن به رهبری میرغلام محمد غبار، حزب خلق به رهبری دکتر عبدالرحمن محمودی و اتحادیه محصلین. همچنین نشریاتی مانند «انگار»، «ندای خلق»، «وطن»، «ولس» و «آئینه» با هدف تقویت دموکراسی، ترویج قانون‌گرایی و دفاع از نظام شاهی مشروطه به انتشار پرداختند و حتی در دانشگاه کابل زمینه‌ساز شکل‌گیری اعتراضات، تظاهرات و اعتصابات دانشجویی شدند (سنگلاخی: ۶).

در میان قشر دانشجویی، جریان‌های فکری متنوعی از جمله اندیشه‌های مارکسیستی، اسلامی و مائوئیستی شکل گرفت و گسترش یافت. اندیشه‌های اسلامی، به‌ویژه متأثر از اخوان‌المسلمین، در میان دانشجویان دانشگاه کابل زمانی تقویت شد که بسیاری از استادان دانشکده شرعیات، تحصیل کرده مصر بودند و با این جریان فکری آشنایی عمیق داشتند. از سوی دیگر، گسترش روابط افغانستان با اتحاد جماهیر شوروی و اعزام دانشجویان به آن کشور، زمینه آشنایی بخشی از نخبگان جوان با ایدئولوژی‌های کمونیستی را فراهم ساخت.

برخی صاحب‌نظران بر این باورند که فضای استبدادی حاکم، خود به‌گونه‌ای پارادوکسیکال، به شکل‌گیری احزاب سیاسی دامن زد؛ چراکه قشر تحصیل کرده و آگاه جامعه، خود را در برابر وضعیت موجود مسئول دانسته و در پی ایجاد تحول سیاسی و اجتماعی برآمدند. در این میان، احزاب کمونیستی نیز از جمله جریان‌هایی بودند که عمدتاً در دوره موسوم به «دهه دموکراسی» یا مشروطیت جدید در افغانستان شکل گرفتند و به تدریج به یکی از بازیگران مهم عرصه سیاسی کشور بدل شدند؛ احزابی که هر یک با اهداف، ساختار و پایگاه اجتماعی خاص خود، نقش قابل توجهی در تحولات بعدی افغانستان ایفا کردند.

الف - حزب دموکراتیک خلق افغانستان

حزب دموکراتیک خلق افغانستان در یازدهم جدی ۱۳۴۳ نخستین کنگره خود را در کابل و در منزل نورمحمد تره‌کی برگزار کرد. در این کنگره، چهره‌های برجسته‌ای چون نورمحمد تره‌کی، ببرک کارمل، میر اکبر خیبر، سلطانعلی کشتمند، صالح محمد زری، غلام دستگیر پنجشیری، محمدظاهر بدخشی، نوراحمد نور، دکتر شاه‌ولی، عبدالکریم میثاق، سلیمان لایق، محمدحسن باریق شفیع، حفیظ‌الله امین، محمد اسماعیل دانش، عبدالحکیم شرعی جوزجانی و ظاهر افق حضور داشتند و طی آن، کمیته مرکزی و اعضای علی‌البدل حزب تعیین گردید. این حزب از منظر ایدئولوژیک، مبتنی بر

آموزه‌های مارکسیستی بود و با طرح مفاهیمی چون مبارزه طبقاتی، اصلاحات ساختاری و دگرگونی نظام اجتماعی، به تدریج به یکی از بازیگران اصلی صحنه سیاسی افغانستان بدل شد؛ هرچند عملکرد آن در ادامه، به بروز بحران‌های عمیق سیاسی و اجتماعی انجامید و در نهایت، زمینه‌ساز گسترش نفوذ و مداخله اتحاد جماهیر شوروی در افغانستان گردید (دولت‌آبادی، ۱۳۸۲: ۶۷).

در درون این جریان، انشعاباتی نیز پدید آمد که از جمله مهم‌ترین آن‌ها، شکل‌گیری جریان «ستم ملی» به رهبری محمدظاهر بدخشی بود. این جریان که از دل حزب دموکراتیک خلق منشعب شد، در تحلیل ساختار جامعه افغانستان با دیدگاه رسمی حزب اختلاف داشت؛ به گونه‌ای که در حالی که حزب دموکراتیک خلق، متأثر از مبانی مارکسیستی، تضاد اصلی جامعه را در چارچوب مناسبات طبقاتی تبیین می‌کرد، بدخشی بر این باور بود که در افغانستان، به دلیل عدم تکوین کامل طبقات اجتماعی، تضاد بنیادی نه طبقاتی، بلکه قومی است و مسئله «ستم ملی» باید در کانون تحلیل سیاسی قرار گیرد.

به‌طور کلی، احزاب یادشده از جمله جریان‌هایی بودند که از اندیشه‌های کمونیستی و آموزه‌های مارکس تأثیر پذیرفته بودند؛ با این حال، در مراحل آغازین، تمامی آن‌ها لزوماً وابستگی مستقیم سیاسی به اتحاد جماهیر شوروی نداشتند. اما تحولات بعدی، به‌ویژه پس از به قدرت رسیدن حزب دموکراتیک خلق از طریق کودتا، موجب شد که این احزاب به‌طور فزاینده‌ای به مسکو نزدیک شوند و نوعی وابستگی سیاسی و راهبردی در میان آن‌ها شکل گیرد. از سوی دیگر، اتحاد جماهیر شوروی نیز که در پی گسترش نفوذ ایدئولوژیک و ژئوپلیتیکی خود در منطقه بود، از این احزاب حمایت کرد و بدین‌سان، بستر لازم برای مداخلات گسترده‌تر خود در افغانستان را فراهم ساخت.

۵- روی کارآمدن حکومت کمونیستی

کودتای هفتم ثور ۱۳۵۷ توسط حزب دموکراتیک خلق افغانستان، که در پی نگرانی اتحاد جماهیر شوروی از گرایش‌های محمدداوودخان به ایالات متحده آمریکا رخ داد، را می‌توان به‌مثابه یک پیروزی راهبردی برای شوروی در معادلات جنگ سرد در منطقه ارزیابی کرد. پس از این کودتا، قدرت سیاسی میان دو جناح اصلی حزب، یعنی «خلق» و «پرچم»، تقسیم گردید؛ به گونه‌ای که نورمحمد تره‌کی از جناح خلق به‌عنوان رئیس‌جمهور منصوب شد و سایر مناصب کلیدی میان دو جناح توزیع گردید. اتحاد جماهیر شوروی و کشورهای اروپای شرقی از نخستین دولت‌هایی بودند که رژیم جدید را به رسمیت شناختند و به دنبال آن، شمار قابل توجهی از کارشناسان و مستشاران شوروی وارد افغانستان شدند (سنگلاخی: ۳۴).

در ادامه، حزب دموکراتیک خلق قراردادهای بلندمدت، از جمله توافقی بیست‌ساله، با اتحاد جماهیر شوروی منعقد کرد که نشان‌دهنده تعمیق وابستگی سیاسی و اقتصادی حکومت جدید به مسکو بود. با این حال، از همان آغاز، بخش گسترده‌ای از جامعه افغانستان، به‌ویژه به دلیل برداشت از ماهیت ایدئولوژیک و ضد دینی حکومت، در برابر آن موضع‌گیری کرد و روند مقاومت و مخالفت با رژیم و حامیان خارجی آن شکل گرفت. به تدریج، اوضاع سیاسی و اجتماعی کشور رو به وخامت نهاد و بحران‌های داخلی شدت یافت.

در سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸، حکومت جدید به‌طور مستقیم با مخالفان خود درگیر شد و سیاست‌های گسترده‌ای از جمله پاکسازی در ارتش و نهادهای دولتی را به اجرا گذاشت. در این روند، بسیاری از افسران ارشد و کارمندان باتجربه برکنار شدند و افراد وفادار به حزب، غالباً بدون تخصص و تجربه کافی، جایگزین آنان گردیدند. هم‌زمان، موجی از بازداشت‌ها،

سرکوب‌ها و اعدام‌ها علیه گروه‌های مختلف از جمله علما و رهبران مذهبی شیعه و سنی، روشنفکران منتقد، و چهره‌های بانفوذ اجتماعی به راه افتاد. این اقدامات، در کنار فضای اختناق، خشونت‌های گسترده و وابستگی آشکار حکومت به شوروی، به تشدید نارضایتی عمومی انجامید و زمینه‌ساز شکل‌گیری قیام‌های مردمی در سراسر کشور گردید (پیشین: ۳۶). در چنین شرایطی، حکومت کمونیستی تلاش داشت با الگوگیری از نظام‌های سوسیالیستی، ساختارهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی افغانستان را دگرگون سازد؛ اما این تلاش‌ها، به دلیل عدم انطباق با بافت فرهنگی، مذهبی و اجتماعی جامعه، با چالش‌های جدی مواجه شد. حکومت حزب دموکراتیک خلق، با وجود تداوم نزدیک به دو دهه، همواره با بحران مشروعیت و مقاومت داخلی روبه‌رو بود. این دوره از حاکمیت، از نورمحمد تره‌کی به‌عنوان نخستین رئیس‌جمهور آغاز و با سقوط حکومت دکتر نجیب‌الله، که در نهایت به دست طالبان کشته شد، پایان یافت.

۶- عواملی سقوط حکومت کمونیستی در افغانستان

حمایت اتحاد جماهیر شوروی از جریان‌های چپ‌گرای افغانستان، به‌ویژه دو جناح اصلی حزب دموکراتیک خلق، یعنی «خلق» و «پرچم»، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحولات سیاسی این کشور ایفا کرد. این دو جناح که در مقاطعی دچار اختلاف و انشعاب شده بودند، با میانجی‌گری و فشار کرملین بار دیگر به وحدت نسبی دست یافتند و همین امر زمینه را برای تقویت جایگاه سیاسی آنان و در نهایت، تسهیل روند دستیابی‌شان به قدرت فراهم ساخت. در واقع، اتحاد مجدد این دو جناح را می‌توان یکی از پیش‌شرط‌های مهم موفقیت کودتای هفت ثور و استقرار نظام کمونیستی در افغانستان دانست.

با این حال، حکومت کمونیستی در افغانستان و نیز حضور نظامی اتحاد جماهیر شوروی، در نهایت با شکست مواجه شد. این شکست، حاصل مجموعه‌ای از عوامل درونی و بیرونی بود که در تعامل با یکدیگر، زمینه فروپاشی نظام سیاسی وابسته به شوروی و خروج نیروهای آن کشور از افغانستان را فراهم آورد. از یک‌سو، چالش‌های داخلی همچون فقدان مشروعیت مردمی، ناهماهنگی با ساختارهای فرهنگی و مذهبی جامعه، اختلافات درون‌حزبی و ناکارآمدی مدیریتی، پایه‌های حکومت را سست کرد؛ و از سوی دیگر، عوامل خارجی از جمله حمایت گسترده قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از نیروهای مخالف، فشارهای بین‌المللی و شرایط حاکم بر نظام دوقطبی جهان، روند تضعیف و سقوط این نظام را تسریع نمود.

بر این اساس، عوامل شکست حکومت کمونیستی در افغانستان را می‌توان در دو دسته کلی عوامل داخلی و خارجی مورد بررسی قرار داد که هر یک به‌نحوی در شکل‌گیری این فرجام تاریخی نقش‌آفرین بوده‌اند و تحلیل آن‌ها برای درک دقیق‌تر تحولات معاصر افغانستان ضروری به نظر می‌رسد.

۷- عوامل داخلی

۷-۱. جامعه سنتی

افغانستان یکی از مهم‌ترین عوامل داخلی در ناکامی حکومت کمونیستی در افغانستان، عدم انطباق ایدئولوژی حاکم با ساختار اجتماعی و فرهنگی این کشور بود. جامعه افغانستان به‌طور سنتی دارای بافتی قبیله‌ای و مبتنی بر پیوندهای قومی است؛ به‌گونه‌ای که در بسیاری از موارد، هویت‌های قومی و قبیله‌ای نقش تعیین‌کننده‌ای در مناسبات سیاسی و اجتماعی

ایفا می‌کنند. افزون بر این، باورهای دینی و سنتی در میان مردم از جایگاهی ریشه‌دار برخوردار است و در مواردی با نوعی جزم‌گرایی فرهنگی همراه می‌باشد.

تجربه تاریخی افغانستان نیز نشان می‌دهد که هرگونه تلاش برای تحمیل ارزش‌های بیرونی، بدون در نظر گرفتن بسترهای اجتماعی، با واکنش شدید مواجه شده است. به‌عنوان نمونه، اصلاحات امان‌الله‌خان در جهت نهادینه‌سازی برخی مظاهر تمدن غربی، هرچند با نیت مدرن‌سازی کشور صورت گرفت، اما به‌دلیل ناهماهنگی با ارزش‌ها و باورهای جامعه، با مقاومت گسترده مردمی روبه‌رو شد و در نهایت به سقوط حکومت وی انجامید؛ هرچند در این میان، نقش عوامل خارجی از جمله مداخلات بریتانیا نیز قابل توجه بود.

در دوره حاکمیت حزب دموکراتیک خلق نیز، این گسست میان ایدئولوژی و جامعه به‌شکل حادث‌تری تکرار شد. بسیاری از اعضای این حزب، متأثر از آموزه‌های مارکسیستی، نگرشی مادی‌گرایانه داشتند و در عمل، نسبت به باورهای دینی جامعه بی‌اعتنا بودند. این رویکرد نه‌تنها به بی‌اعتمادی عمومی دامن زد، بلکه در مواردی به هتک حرمت ارزش‌ها و شخصیت‌های مذهبی نیز انجامید (دولت‌آبادی، ۱۳۸۶: ۹۸). در نتیجه، حکومت کمونیستی نه‌تنها نتوانست مشروعیت اجتماعی کسب کند، بلکه با تحریک احساسات دینی و فرهنگی جامعه، زمینه‌های گسترده‌تری برای مقاومت و قیام مردمی علیه خود فراهم ساخت.

۲-۲. باورهای دینی

یکی دیگر از عوامل مهم داخلی در ناکامی حکومت کمونیستی در افغانستان، تقابل مستقیم این رژیم با باورهای دینی جامعه بود. افغانستان کشوری با اکثریت قریب به اتفاق مسلمان است؛ به‌گونه‌ای که تنها درصد اندکی از جمعیت آن را پیروان ادیان دیگر مانند سیک و هندو تشکیل می‌دهند. اکثریت مردم این کشور پیرو مذهب اسلام بوده و به دو شاخه اصلی اهل سنت و تشیع تعلق دارند. در این میان، پیروان اهل سنت عمدتاً در میان اقوامی چون پشتون، تاجیک و ازبک حضور دارند، در حالی که بخش عمده‌ای از پیروان مذهب تشیع را قوم هزاره تشکیل می‌دهد. دین در چنین جامعه‌ای نه‌تنها یک امر فردی، بلکه عنصر اساسی هویت اجتماعی و فرهنگی مردم به‌شمار می‌رود (اعتبار، ۱۳۹۵: ۸۸).

با روی کار آمدن حزب دموکراتیک خلق، برخوردهای تند و سرکوبگرانه با نیروهای مذهبی و جوانان مسلمان آغاز شد. این رژیم به‌سرعت اقدام به بازداشت، زندانی کردن و شکنجه هزاران تن از فعالان اسلامی، اعضای خانواده‌های روحانی و شخصیت‌های مذهبی نمود و آنان را به‌عنوان دشمنان بالقوه انقلاب معرفی کرد. در نتیجه این اقدامات، فضای گسترده‌ای از ترس و بی‌اعتمادی در جامعه ایجاد گردید. بسیاری از جوانان تحصیل کرده با گرایش‌های اسلامی، از ساختار حکومت فاصله گرفته و به مناطق روستایی و زادگاه‌های خود بازگشتند و با سازماندهی مقاومت مسلحانه، در برابر رژیم ایستادند.

هم‌زمان با تشدید ناامنی، موج گسترده‌ای از مهاجرت به کشورهای همسایه، به‌ویژه پاکستان و ایران، شکل گرفت. در این میان، رهبران جریان‌های اسلامی مانند برهان‌الدین ربانی، گلبدین حکمتیار و احمدشاه مسعود که پیش‌تر در دوران حکومت داوودخان به تبعید رفته بودند، در خارج از کشور به سازماندهی نیروهای مقاومت پرداختند. برخی از آنان، از جمله احمدشاه مسعود، با بازگشت به داخل کشور، نقش مهمی در هدایت مبارزات مسلحانه علیه رژیم کمونیستی ایفا کردند (شفیق، ۱۳۹۴: ۴۶).

از سوی دیگر، مبانی نظری مارکسیستی که دین را محصول ناآگاهی و شرایط مادی جامعه تلقی می‌کرد، در بستر افغانستان با چالش جدی مواجه شد. بسیاری از اعضای جریان‌های چپ، دین را پدیده‌ای ناشی از خرافات دانسته و بر این باور بودند که با تغییر شرایط اقتصادی، باورهای دینی نیز به تدریج از میان خواهد رفت. اما در عمل، نتیجه‌ای کاملاً معکوس به دست آمد؛ به گونه‌ای که هرچه تبلیغات و شعارهای ضددینی افزایش یافت، حساسیت و واکنش مردم نیز شدیدتر شد. این امر موجب گردید تا مذهب، به عنوان یک نیروی بسیج‌کننده، نقش مهم‌تری در سازماندهی مقاومت ایفا کرده و مبارزه علیه رژیم کمونیستی را تشدید نماید.

۷-۳. نبود پایگاه اجتماعی کمونیستی در افغانستان

یکی دیگر از عوامل اساسی در ناکامی حکومت کمونیستی در افغانستان، فقدان پایگاه اجتماعی این رژیم در میان مردم بود. برخلاف برخی از کشورهای اروپای شرقی و آسیای میانه که اندیشه‌های کمونیستی در بسترهای اجتماعی و تاریخی خاصی رشد یافته بود، کمونیسم در افغانستان پدیده‌ای نوظهور و بیگانه با ساختارهای فرهنگی و اعتقادی جامعه به‌شمار می‌رفت. از این رو، این ایدئولوژی نتوانست حمایت گسترده مردمی را به دست آورد و از همان آغاز با بی‌اعتمادی عمومی مواجه شد.

افزون بر این، کارگزاران رژیم کمونیستی در افغانستان، به جای تلاش برای جلب حمایت مردم، عمدتاً رویکردی مبتنی بر زور و سرکوب در پیش گرفتند. برخوردهای خشن با اقلیت‌های مختلف جامعه، به‌ویژه علما، بزرگان قومی و متنفذین محلی، موجب تشدید نارضایتی عمومی گردید. تسریع تبلیغات ایدئولوژیک و تلاش برای تحمیل ارزش‌های کمونیستی، به جای ایجاد همگرایی، به بروز ناآرامی‌ها و اغتشاشات داخلی انجامید.

در واکنش به این وضعیت، دولت کمونیستی با شدت بیشتری به سرکوب مخالفان پرداخت و هزاران تن از علما، رهبران قومی و شخصیت‌های بانفوذ را بازداشت و زندانی کرد. زندان‌هایی مانند پلچرخ کابل به نمادی از این سرکوب گسترده تبدیل شدند. این اقدامات نه تنها موجب تثبیت قدرت رژیم نگردید، بلکه شکاف میان دولت و ملت را عمیق‌تر ساخته و زمینه‌های گسترش مقاومت مردمی را بیش از پیش فراهم کرد.

۷-۴. استقلال طلبی در میان افغان‌ها

یکی از عوامل اساسی در تضعیف مشروعیت حکومت کمونیستی در افغانستان، وابستگی فزاینده آن به اتحاد جماهیر شوروی و تلقی آن به عنوان یک رژیم دست‌نشانده بود. رهبران حزب دموکراتیک خلق در طول حاکمیت خود، به گونه‌ای روزافزون در عرصه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی به شوروی متکی شدند. این وابستگی نه تنها استقلال سیاسی کشور را زیر سؤال برد، بلکه موجب افزایش فاصله و بیگانگی میان حکومت و مردم گردید. به گونه‌ای که رهبران حزب، علی‌رغم ادعای نمایندگی از «خلق»، در عمل از نیازها و خواسته‌های واقعی جامعه فاصله داشتند و نسبت به آن‌ها بی‌تفاوت بودند. آنان نه تنها پاسخ‌گوی مردم نبودند، بلکه بیشتر در چارچوب منافع حزبی، قومی و گروهی عمل می‌کردند و از حمایت و پشتیبانی شوروی برخوردار بودند (لیاخفسکی، ۱۳۷۸: ۱۸۲).

در کنار این عامل، ظهور و گسترش احزاب و جریان‌های اسلام‌گرا نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در بسیج مردم علیه حکومت کمونیستی ایفا کرد. این جریان‌ها با تکیه بر باورهای عمیق دینی جامعه، مبارزه علیه رژیم را در قالب «جهاد» تعریف کرده

و توانستند اقشار گسترده‌ای از مردم را علیه حکومت بسیج نمایند. در نتیجه، ایدئولوژی اسلامی به‌عنوان یک نیروی بدیل و رقیب، در برابر اندیشه‌های کمونیستی قرار گرفت و نقش مهمی در تضعیف پایه‌های حکومت ایفا نمود. از سوی دیگر، اختلافات درونی در میان احزاب کمونیستی، به‌ویژه میان دو جناح «خلق» و «پرچم»، از دیگر عوامل مهم در تضعیف این رژیم به‌شمار می‌رود. این اختلافات که ریشه در رقابت‌های سیاسی، قومی و شخصی داشت، منجر به انشعاب در حزب و کاهش انسجام تشکیلاتی آن گردید. شکل‌گیری دو جناح رقیب، توان و ظرفیت نیروهای کمونیستی را برای اداره کشور و مقابله با بحران‌های داخلی به‌شدت کاهش داد. افزون بر این، تعمیق این شکاف‌ها موجب شد تا برخی از اعضای ناراضی، در مقاطع مختلف به مخالفان رژیم، از جمله مجاهدین، نزدیک شده و حتی با آنان همکاری نمایند؛ امری که به‌طور مستقیم در تقویت جبهه مخالفان و تسریع روند سقوط حکومت کمونیستی تأثیرگذار بود (منصور، ۱۳۹۳: ۹۹)

۸- عوامل بیرونی

۸-۱. تأثیرات جنگ سرد در افغانستان

یکی از مهم‌ترین عوامل خارجی در تحولات افغانستان در دهه‌های پایانی قرن بیستم، رقابت‌های ژئوپولیتیکی ناشی از جنگ سرد میان دو بلوک شرق و غرب بود که در رأس آن‌ها ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی قرار داشتند. در فاصله زمانی میان تجاوز نظامی شوروی به افغانستان در دسامبر ۱۹۷۹ و به قدرت رسیدن میخائیل گورباچف در مارس ۱۹۸۵، روابط میان این دو ابرقدرت، که در دهه ۱۹۷۰ دوره‌ای از تنش‌زدایی (دتان‌ت) را تجربه کرده بود، بار دیگر به‌شدت تیره شد. این دوره از تشدید تنش‌ها، گاه به‌عنوان «جنگ سرد دوم» نیز شناخته می‌شود. تهاجم شوروی به افغانستان، با هدف حمایت از رژیم کمونیستی حاکم در کابل، نه تنها معادلات داخلی این کشور را دگرگون ساخت، بلکه واکنش گسترده جامعه بین‌المللی را نیز در پی داشت. کشورهای غربی، به‌ویژه ایالات متحده، این اقدام را به‌عنوان گسترش نفوذ شوروی در منطقه تلقی کرده و در برابر آن موضع‌گیری شدید نمودند. یکی از نمودهای این واکنش، تحریم گسترده بازی‌های المپیک ۱۹۸۰ مسکو توسط بسیاری از کشورهای غربی بود. افزون بر این، رقابت ابرقدرت‌ها در افغانستان، این کشور را به صحنه‌ای از جنگ نیابتی تبدیل کرد که در آن، هر یک از طرفین در پی تأمین منافع استراتژیک خود بودند. در نتیجه، جنگ افغانستان از یک منازعه داخلی فراتر رفته و به بخشی از تقابل جهانی میان شرق و غرب بدل گردید.

اهداف اتحاد جماهیر شوروی در افغانستان را می‌توان در چند محور اساسی خلاصه نمود: نخست، بهره‌برداری از موقعیت ژئوپولیتیکی افغانستان به‌عنوان سکوی پرش برای اجرای برنامه‌های مداخله‌گرانه در آسیای جنوبی و دسترسی به آب‌های گرم جنوب؛ دوم، ایجاد یک کمر بند امنیتی در مناطق مرزی از طریق نفوذ و تسلط بر این کشور؛ سوم، استفاده از منابع غنی اقتصادی افغانستان از جمله ذخایر گاز و معادن فلزی؛ و چهارم، تبدیل افغانستان به یک دولت وابسته به مسکو از طریق ایجاد یک رژیم چپ‌گرا با ماهیت کمونیستی که بتواند در راستای منافع شوروی در منطقه عمل نماید. در بستر این اهداف، سایه سنگین جنگ سرد بر قضیه افغانستان کاملاً محسوس بود، به‌گونه‌ای که حتی تلاش‌های سیاسی داخلی مانند طرح «مصالحه ملی» دکتر نجیب‌الله نیز تحت تأثیر رقابت ابرقدرت‌ها قرار گرفت و با مخالفت غیرمستقیم ایالات متحده و حمایت آن از مواضع پاکستان و گروه‌های مجاهدین ناکام ماند. در واقع، ایالات متحده با همکاری پاکستان کوشید تا از طریق

فشار بر مجاهدین، مانع پذیرش هرگونه توافقی شود که به تداوم نفوذ شوروی در افغانستان بینجامد. از سوی دیگر، پاکستان نیز از تهاجم شوروی به عنوان فرصتی برای کسب کمک‌های نظامی و تقویت موقعیت استراتژیک خود بهره‌برداری کرد و با ایفای نقش «دولت خط مقدم» توانست موازنه قدرت نظامی خود با هند را به نفع خویش تغییر دهد. در این میان، ایالات متحده تحت رهبری رونالد ریگان با تجهیز مجاهدین به سلاح‌های پیشرفته، از جمله موشک‌های ضد هواپیما، و نیز با بهره‌گیری از ابزارهای تبلیغاتی، آنان را در سطح بین‌المللی به عنوان جنگجویان آزادی معرفی نمود که این امر نقش مهمی در تضعیف موقعیت شوروی و در نهایت شکست آن در افغانستان ایفا کرد.

۸-۲. حمایت امریکا از گروه‌های مجاهدین

در این میان، رقیب غربی اتحاد جماهیر شوروی، یعنی ایالات متحده آمریکا، نیز بیکار ننشست و با بهره‌گیری از فرصت به وجود آمده در افغانستان، تلاش نمود تا رقیب شرقی خود را در یک جنگ فرسایشی شکست دهد. آمریکا با تجهیز و حمایت مالی و نظامی از گروه‌های مجاهدین، نه تنها نفوذ خود را در افغانستان گسترش داد، بلکه در سازماندهی جبهات مقاومت نیز نقش فعالی ایفا کرد و به تدریج توانست نیروهای همسو با خود را در برخی مناطق این کشور تقویت نماید. در کنار آن، پاکستان نیز با بهره‌گیری از شرایط به وجود آمده، به ویژه تحت رهبری ضیاءالحق، در صدد تقویت موقعیت نظامی و سیاسی خود برآمد و با پیگیری سیاست «اسلامیزه‌سازی» و تسلط بر بخش وسیعی از گروه‌های جهادی، نقش کلیدی در مدیریت و هدایت جنگ ایفا نمود. همچنین، اعلام جهاد علیه حکومت کمونیستی افغانستان بازتاب گسترده‌ای در کشورهای اسلامی داشت و موجب جذب جنگجویان خارجی از کشورهای عربی و دیگر مناطق به جبهات جنگ افغانستان گردید. از سوی دیگر، چین نیز در این دوره توانست مناسبات خود را با کشورهای غربی، به ویژه ایالات متحده، بهبود بخشد و در چارچوب تقابل با شوروی، به طور غیرمستقیم در این معادله نقش آفرینی نماید. در مجموع، مجاهدین افغانستان بدون حمایت‌های گسترده مالی، نظامی و سیاسی ایالات متحده و سایر کشورهای مخالف شوروی، به سختی می‌توانستند به پیروزی دست یابند؛ اما این کمک‌ها موجب تقویت توان رزمی آنان شده و در نهایت زمینه‌ساز سقوط حکومت کمونیستی و عقب‌نشینی نیروهای شوروی از افغانستان گردید.

۸-۳. حمایت‌های بین‌المللی از گروه‌های مجاهدین

عامل مهم دیگر در شکست حکومت کمونیستی در افغانستان، حمایت‌های گسترده بین‌المللی از گروه‌های مجاهدین بود. این حمایت‌ها که عمدتاً از سوی ایالات متحده آمریکا، پاکستان، عربستان سعودی و برخی دیگر از کشورهای مخالف نفوذ شوروی صورت می‌گرفت، نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت توان نظامی و سازمانی مجاهدین ایفا نمود. گروه‌های مجاهدین که عمدتاً دارای گرایش‌های اسلامی، به ویژه سنی‌مذهب بودند، در واکنش به حاکمیت رژیم کمونیستی و ایدئولوژی مارکسیستی آن شکل گرفتند و به تدریج به نیروی اصلی مقاومت در برابر دولت تبدیل شدند. در این میان، رقابت‌های ایدئولوژیک و ژئوپولیتیکی میان قدرت‌های جهانی سبب شد تا افغانستان به میدان جنگ نیابتی تبدیل گردد و هر یک از بازیگران خارجی از گروه‌های همسو با خود حمایت نمایند. در نتیجه، این پشتیبانی‌های مالی، تسلیحاتی و سیاسی، توان مجاهدین را به طور چشمگیری افزایش داده و زمینه را برای تضعیف و در نهایت فروپاشی حکومت کمونیستی فراهم ساخت.

نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی، می‌توان گفت که بی‌ثباتی سیاسی در افغانستان در دهه‌های مورد بحث، حاصل برهم‌کنش مجموعه‌ای از عوامل داخلی و خارجی بوده است. در بعد داخلی، ساختار قبیله‌ای و قومی جامعه افغانستان موجب شده است که قدرت سیاسی نه بر مبنای شایستگی، بلکه بر اساس تعلقات قومی و قبیله‌ای توزیع گردد؛ امری که در مقاطع مختلف، از جمله در دوره حکومت مجاهدین، به تشدید بی‌ثباتی انجامیده است. افزون بر آن، ضعف در شکل‌گیری نخبگان ملی و غلبه رویکردهای قومی بر عملکرد نخبگان، مانع از شکل‌گیری یک دولت ملی کارآمد و باثبات گردیده است. از سوی دیگر، افراط‌گرایی—که ریشه‌هایی عمیق در تاریخ سیاسی افغانستان دارد—همواره به عنوان عاملی مخرب در برابر تکثرگرایی و توسعه سیاسی عمل کرده و در مقاطع مختلف، از جمله در واکنش به اصلاحات، به بحران‌های سیاسی دامن زده است. همچنین، وابستگی ساختاری اقتصاد افغانستان به قدرت‌های خارجی، مانع از شکل‌گیری یک اقتصاد مستقل ملی شده و زمینه‌های بی‌ثباتی را تقویت نموده است.

در بعد خارجی، مداخلات مستمر قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی، از رقابت‌های استعماری گذشته تا تقابل‌های دوران جنگ سرد، افغانستان را به میدان رقابت قدرت‌ها تبدیل کرده است. این مداخلات، به‌ویژه در قالب حمایت‌های نظامی و مالی از گروه‌های درگیر، موجب تداوم جنگ و تضعیف ساختار دولت گردیده است. در چنین شرایطی، فقدان ثبات سیاسی و عدم همخوانی برخی سیاست‌های حکومتی با ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه، زمینه را برای تشدید بحران فراهم ساخته است. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که ترکیب پیچیده‌ای از عوامل ساختاری داخلی و فشارهای خارجی، مانع از شکل‌گیری دولت باثبات در افغانستان شده و این کشور را در چرخه‌ای از بی‌ثباتی سیاسی و منازعات مداوم قرار داده است.

منابع

۱. اعتبار، محمدیوسف. (۱۳۹۵). نقش آمریکا در دولت‌سازی مدرن در افغانستان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه پیام‌نور، کابل.
۲. اندیشمند، اکرام. (۱۳۸۳). سال‌های تجاوز و مقاومت. انتشارات پیمان.
۳. عطایی، محمدابراهیم. (۱۳۸۳). نگاهی به تاریخ معاصر افغانستان (جمیل‌الرحمان کامگار، مترجم، چاپ دوم). انتشارات میوند.
۴. عظیمی، محمدنبی. (۱۳۷۶). سیاست و اردو در افغانستان. اریک.
۵. دولت‌آبادی، بصیراحمد. (۱۳۷۸). شناسنامه افغانستان (چاپ اول). انتشارات عرفان.
۶. دولت‌آبادی، بصیراحمد. (۱۳۸۶). تاریخ احزاب سیاسی در افغانستان. انتشارات عرفان.
۷. دانشجویان پیرو خط امام. (۱۳۶۹). افغانستان آغاز بحران. مرکز نشر لانه جاسوسی آمریکا.
۸. فرهنگ، محمدمصدیق. (۱۳۷۴). افغانستان در پنج قرن اخیر. انتشارات درخشش.
۹. فرهنگ، محمدمصدیق. (۱۳۸۶). افغانستان در پنج قرن اخیر. انتشارات سعید.
۱۰. غبار، میرغلام‌محمد. (۱۳۷۵). افغانستان در مسیر تاریخ. مؤسسه انتشارات عرفان.
۱۱. قوام، عبدالعلی. (۱۳۸۶). اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل. انتشارات سمت.
۱۲. قوام، سیدعبدالعلی. (۱۳۸۸). گونه‌شناسی جنبش‌های اسلامی در قرن بیستم. انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
۱۳. هارون. (۱۳۷۹). داودخان در چنگال ک.گ.ب (حامد، مترجم، چاپ دوم). مرکز نشراتی میوند.

۱۴. لیاخفسکی، الکساندر. (۱۹۹۸). توفان در افغانستان (عزیر آریانفر، مترجم). انتشارات.
۱۵. مارسدن، پیتر. (۱۳۸۷). طالبان، جنگ و نظم نوین در افغانستان (کاظم فیروزمند، مترجم). نشر مرکز.
۱۶. منصور، عبدالحفیظ. (۱۳۹۳). موانع توسعه سیاسی افغانستان (با تأکید بر عوامل اجتماعی و فرهنگی). انتشارات سعید.
۱۷. مبارز، عبدالحمید. (۱۳۷۷). تحلیل وقعات سیاسی افغانستان از ۱۹۱۹م تا ۱۹۹۶م (چاپ دوم). انتشارات میوند.
۱۸. میرصاحب کاروال. (۱۳۸۴). درس‌های تلخ و عبرت‌انگیز افغانستان. بنگاه انتشاراتی میوند.
۱۹. سنگلاخی، سیدمحمدحسین. (بی‌تاریخ). زمینه پیدایش گروه‌های مجاهدین در افغانستان.
۲۰. شفق، محمدرضا. (۱۳۹۴). عوامل مدخله پاکستان در امور افغانستان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی). دانشگاه پیام‌نور، کابل.
۲۱. شبیر، محرم‌علی. (۱۳۹۳). موانع توسعه سیاسی افغانستان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی). دانشگاه پیام‌نور، کابل.
۲۲. شبیر، محرم‌علی. (۱۳۹۵). نقش آمریکا در به میان آوردن دولت مدرن در افغانستان. روزنامه صدای شهروند، بامیان، شماره ۳۸.